

Dr Ljubinka ŠKODRIĆ¹

Institut za savremenu istoriju
Beograd, Srbija

Dr Vladimir PETROVIĆ²

Institut za savremenu istoriju
Beograd, Srbija

Pregledni rad

NA PUTU KA DIGITALNOJ ISTORIJI. DIGITALNI CENTAR INSTITUTA ZA SAVREMENU ISTORIJU

178

Apstrakt: U članku se razmatraju promene u istoriografskim istraživanjima nastale kao rezultat upotrebe digitalnih tehnologija i iznose mogućnosti predstavljanja rezultata istraživanja u digitalnim formama. Kao primer rada na digitalnoj istoriji predstavljeni su ostvareni rezultati i realizovani projekti, kao i planovi rada Digitalnog centra Instituta za savremenu istoriju.

Ključne reči: digitalna istorija, internet, istoriografija, digitalizacija, Digitalni centar, Institut za savremenu istoriju

Digitalna revolucija, koja je zahvatila sve oblasti života, ostvaruje sve veći uticaj i na društvene nauke u okviru kojih se tokom poslednjih četvrt veka digitalna istorija razvila u prepoznatljivu oblast koja sve više transformiše istorijsku nauku kroz masovnu upotrebu informacionih tehnologija. Digitalna istorija predstavlja disciplinu usredsređenu na prikupljanje i čuvanje istorijskih izvora u elektronskom obliku, njihovu obradu posredstvom digitalnih tehnologija i predstavljanje narativa o prošlosti kroz nove medije.³ Digitalna istorija se stoga može shvatiti kao pristup istraživanju i predstavljanju prošlosti koji se zasniva na novim komunikacionim tehnologijama.⁴

DIGITALNE TEHNOLOGIJE U SLUŽBI ISTORIJSKIH ISTRAŽIVANJA

Iako je upotreba digitalnih medija sve prisutnija u svakodnevici, to ne znači da su istoričari obučeni za upotrebu digitalnih alata, niti da imaju jasan pregled mogućnosti koje digitalno okruženje stvara. Istraživači danas imaju pristup istorijskim izvorima kakav nije bio moguć u prošlosti – milioni digitalizovanih strana novina i knjiga, državnih

¹ naučni saradnik, ljubinka.skodric@isi.co.rs

² naučni savetnik, vladimir.petrovic@isi.co.rs

³ O nastanku i razvoju digitalne istorije videti detaljnije u: Ljubinka Škodrić, Vladimir Petrović, *Digitalna istorija. Gerneza, oblici i perspektive*, Istorija 20. veka, 2020/2, 9-36.

⁴ Douglas Seefeldt, William G. Tomas, *What is Digital History?*, Intersections: History and New Media, May 1, 2009. <https://www.historians.org/publications-and-directories/perspectives-on-history/may2009/what-is-digital-history> (pristupljeno 15. septembar 2020.)

dokumenta i privatnih zbirki, dostupni su putem interneta.⁵ Istovremeno, široko prisustvo digitalizovanih kolekcija istorijskih izvora različite provenijencije olakšava pristup, ali i otežava rad istraživačima. Obilje istorijskih izvora vodi u nove metodološke izazove. Najznačajniji domet digitalizacije je dostupnost, ali ona nije samo olakšala, već i usložila istraživački proces pošto istraživači raspolažu sa više dostupnih istorijskih izvora koje ranije nisu mogli uzeti u obzir i razmatrati.⁶ Bez obzira da li će svoja dostignuća predstaviti u digitalnoj formi, istoričar mora svoje istraživanje sprovesti i uz pomoć digitalnih tehnologija i izvora. Razvijaju se različite metodologije pronalaženja i potrage za dokumentima, od pretrage po ključnim rečima kao najosnovnije, do kombinacija podataka koje smo dobili iz različitih vrsta dokumenata. Rad na digitalnoj istoriji podrazumeva da istoričari moraju da kritički procene i odaberu digitalne izvore isto onako kako bi kritički procenili drugu vrstu izvora.

Kada se tokom rada u digitalnom okruženju prikupi velika količina podataka, ona se često može najefikasnije pregledati i iskoristiti uz upotrebu različitih digitalnih programa i alata koji olakšavaju njihovo korišćenje. Takve metode uključuju analize forme i istraživanje digitalnih sadržaja, izvlačenje podataka i njihovu prezentaciju. Upravo zbog obima količine informacija koje se različitim načinima digitalne obrade mogu dobiti, neophodan je istoričar kao stručnjak da im da značenje i kontekst, kao i da oceni njihovu relevantnost i povezanost.⁷

Analize podataka zahtevaju ozbiljan rad na pripremi podataka i osmišljavanju njihovog iskorišćavanja. Digitalna istorija omogućava da istoričari koriste mapiranje, analizu teksta, različite oblike vizuelizacije, ali i georeferenciranje i 3D modelovanje društvene medije. Rad istoričara mogu olakšati i različite vrste programa i softvera koji olakšavaju kreiranje raznih vrsta bibliografija, među kojima su najpopularniji EndNote i Zotero.⁸ Teškoća upotrebe različitih softvera za istoričare leži u tome što je, osim dugotrajnosti pripreme podataka, nepohodno da oni njima budu i jasni i lako dostupni, što često nije slučaj. Stoga istoričari najčešće postaju korisnici digitalnih sadržaja, prihvataju različita sredstva u cilju istraživanja digitalizovanih istorijskih izvora, ali se teško odlučuju da izaberu softver koji bi im pomogao u modelovanju i predstavljanju njihove teme istraživanja. To nimalo nije čudno kada se ima u vidu da smo zasuti sve novijim programima koji se bučno reklamiraju, pa je teško napraviti kompetentan izbor. Međutim, tu pomažu timski rat, konsultacije sa kolegama i stručnjacima za digitalne tehnologije, kao i

⁵ John Lee, *Digital History and Emergence of Digital Historical Literacies*, in: *Technology in Retrospect. Social Studies Place in the Information Age 1984–2009*, ed. Richard Diem and Michael J. Berson (Information Age Publishing, 2010), 82.

⁶ Ekstenzivan popis ovih ranih inicijativa prikupio je Slobodan Mandić, *Kompjuterizacija i istoriografija 1995–2005* (Istorijski arhiv Beograda, Beograd 2008), 103–129. Rad na ovom web adresaru produžio je u stalnoj rubrici Godišnjaka za društvenu istoriju, u kojoj je prikazano preko 200 sajtova ili digitalnih projekata od značaja za zanat istoričara. Slobodan Mandić, *Bibliografija prikaza sajtova, Godišnjak za društvenu istoriju*, 3, Beograd 2015, 111–123.

⁷ Joris Van Eijnatten, Toine Pieters and Jaap Verhuel, *Big Data for Global History. The Transformative Promise of Digital Humanities*, *BMGN – Low Countries Historical Review*, 124/4, (2013), 75. <https://www.bmgn-lchr.nl/articles/abstract/10.18352/bmgn-lchr.9350/> (pristupljeno 15. septembar 2020.)

⁸ <https://endnote.com/>, <https://www.zotero.org> (pristupljeno 15. septembar 2020.)

staro pravilo – opredeliti se za one programe koji su u otvorenom pristupu i imaju veliki broj korisnika.

Promena u razumevanju i sagledavanju podataka uzrokovana je i time što velika količina informacija iz različitih izvora može biti prikupljena i kombinovana mnogo lakše nego ranije. U budućnosti ćemo imati sve kompleksnije i obimnije podatke. Kako raste obim digitalizovanih izvora, vizuelizacija može pomoći da se razume i izvuče smisao iz velike količine podataka prilikom analize i interpretacije istorijskih izvora.

Digitalizacija je potpuno izmenila ne samo polje korišćenja materijala, već i način prezentacije naučnog istraživanja. Digitalni alati omogućavaju kreiranje nelinearnih istorijskih narativa. Svi pomoćni elementi kojima se obogaćuje tradicionalno istorijsko istraživanje (fotografije, dokumenta, biografije, hronologije, video-zapisi...) mogu da zažive na potpuno drugačiji način, da funkcionišu samostalno, ali i da deluju u sprezi, čime se omogućava kako višeslojno sagledavanje teme, tako i dublja komunikacija sa publikom.⁹ Osim uobičajenog predstavljanja istorijskih izvora uz pomoć digitalnih tehnologija moguće je povezati podatke kojima raspolazemo o tim izvorima (tabele, karte, mape), formirati od njih manipulativne objekte uz pomoć različitih softvera (*StoryMap JS*, *Arc-Gis*) koji će omogućiti korisnicima da uvećavaju, umanjuju, dodaju ili oduzimaju slojeve podataka ili ih povezuju na različite načine.¹⁰ Čak je moguće izbeći zamke hronologije i raditi na povezivanju sadržaja, tražiti kompleksnije veze između sadržaja i ideja. Digitalni narativi omogućuju istoričarima da kreiraju nelinearne putanje radi istraživanja tema i načina argumentovanja.

Praksa postavljanja materijala na internet u cilju da se dopre do šire publike, ali i sarađuje sa njom, postala je ustanovljena i profesionalno priznata u okviru digitalne istorije. Istovremeno je moguća komunikacija sa publikom, njeno uključanje putem različitih linkova ka digitalnim izvorima, vizuelizacija istorijskih podataka na mapama, grafikovima i tabelama. Upotreba digitalnih tehnologija podrazumeva brojne različite načine predstavljanja rezultata istraživanja od digitalne ekspozicije i vizuelizacije do različitih vrsta animacija, kao i različite forme - od web prezentacija, raznih vrsta foruma i društvenih mreža, sve do blogova. Predstavljanje rezultata putem digitalne tehnologije ima i značajan pedagoški značaj, a u velikoj meri doprinosi i demokratizaciji znanja o prošlosti i dobijanju brze povratne informacije u vidu komentara publike.

DIGITALNA ISTORIJA: KAKO POČETI?

Po svoj prilici, digitalnom istorijom počeli ste da se bavite (verovatno i ne znajući) onoga trenutka kada je pisača mašina zamenjena personalnim računom, a rukom pisana korespondencija elektronskom poštom. Pravo pitanje je kako se otisnuti u dublje vode i preuzeti makar delimičnu kontrolu nad ovim neumitnim procesom. Kada se pristupi planiranju i realizaciji jednog digitalnog projekta prvo je neophodno imati viziju o tome

⁹ David Zax, *Visualising Historical Data and the Rise of Digital Humanities*, <https://www.fastcompany.com/1758538/visualizing-historical-data-and-rise-digital-humanities> (pristupljeno 15. septembar 2020.)

¹⁰ <https://storymap.knightlab.com/>, <https://www.arcgis.com/index.html> (pristupljeno 15. septembar 2020.)

šta želimo da postignemo, a zatim na osnovu toga tragati za tehnološkim rešenjima. Potrebno je ipak posedovati i steći osnovna tehnička znanja, pre svega u cilju produbljivanja vizije i sagledavanja kompleksnosti zahteva koji se postavljaju u projektu. Ovladavanje tehničkim znanjima često predstavlja nesavladivu barijeru za istoričare, ali mora se imati u vidu da znanja koja se moraju steći predstavljaju osnovu digitalne pismenosti i da se od njih ne očekuje promena profesije. S druge strane, moraju se promeniti i proširiti ne samo znanja već i očekivanja istoričara koji istorijske događaje uglavnom sagledavaju u okviru hronoloških i tematskih narativa, često ne uviđajući da rad na istorijskom istraživanju nije isključivo linearan, već i interaktivan i razuđen.¹¹

Postoji niz praktičnih saveta i preporuka koje su pioniri digitalne istorije Roj Renczvajg i Danijel Kohen namenili istoričarima koji se tek upuštaju u izradu neke vrste digitalnog sadržaja.¹² Digitalne sadržaje koji se odnose na domen istorije možemo klasifikovati na nekoliko grupa (zavisno od vrsta materijala koji obezbeđuju, kao i funkcija i publike kojoj služe) – arhivski, izložbeni, naučni, nastavni i diskusioni. Iako postoji mnogo prelaznih oblika, trebalo bi razmišljati u okviru ove podele i mogućih modela i najpre upoznati postojeću praksu i tehnička rešenja u kojima su predstavljani istorijski sadržaji. Veliki broj digitalnih projekata pokušava da obezbedi sve što se odnosi na jednu temu – od izvora do interpretacija, nastavnog materijala i diskusija. U takvom slučaju mogu da se dogode propusti kao što je nedostatak fokusa ili gomilanje različitih materijala o jednoj temi.

Prilikom planiranja potrebno je razmisliti i ko će biti publika takvog projekta i razmotriti da li je ona za istorijski materijal koji se digitalizuje prisutna i da li se isplati utrošiti finansijska sredstva na digitalizovanje materijala koji će godišnje pogledati dva do tri korisnika. Pri tome je potrebno imati u vidu i da digitalizacija može podići vrednost ranije zanemarenih ili nedostupnih materijala kada postanu lako dostupni.

Iako internet pruža mnoge mogućnosti, medij je nov, ali interpretacije nisu. Većina digitalnih interpretacija istorijskih materijala je prosto prebacivanje analognog materijala na novi medij, ali deo nudi i historiografske inovacije. Potrebno je da istoričari uvide da je bavljenje digitalnom istorijom obimniji i zahtevniji posao od prostog reformatiranja štampanih verzija njihovih radova. Sve više je prisutna težnja ka izradi pouzdanih i standardizovanih digitalnih izdanja koja omogućuju pretraživ materijal, pružaju mogućnost uspostavljanja linkova i brojne vrste vizuelizacija.¹³

Sa druge strane, digitalno predstavljanje istraživačkih rezultata donosi problem akademske evaluacije i profesionalnog priznanja. Web stranice možda zahtevaju više rada i ulaganja nego tradicionalne forme, pošto su knjiga ili članak kada se odštampa-

¹¹ *Interchange: The Promise of Digital History*, *Journal of American History*, volume 95, issue 2, (2008), 462.

¹² Daniel J. Cohen and Roy Rosenzweig, *Digital History: A Guide to Gathering, Preserving, and Presenting the Past on the Web*, <http://chnm.gmu.edu/digitalhistory/introduction/> (pristupljeno 15. septembar 2020.)

¹³ C. Annemieke Romein, Max Kemman, Julie M. Birkholz, James Baker Michel De Gruijter, Albert Meroño Peñuela, Thorsten Ries, Ruben Ros, Stefania Scagliola, *State of the Field: Digital History*, *The Journal of the Historical Association*, vol. 105, issue 365, 291/312. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/1468-229X.12969> (pristupljeno 15. septembar 2020.)

ju završeni i ostaju takvi generacijama. Predstavljanje rezultata putem digitalne istorije otvoreno je za stalne izmene i dopune, kao i povezivanje sa promenama koje nastaju u okviru drugih historiografskih istraživanja. Ukoliko se uspostavi sistem recenziranja, postavlja se pitanje unošenja izmena u digitalne prezentacije koje je za razliku od štampanih materijala podložne i pogodne za stalne izmene, dopune i usavršavanja.¹⁴ Osim toga, postoje i brojni rizici, a web stranica može biti uništena, izmenjena ili tehnološki zastarela. Takođe, dok štampana dela prolaze niz filtera, od urednika, recenzenata do lektora, internet (iako olakšava objavljivanje radova) uzrokuje pojavu mnogobrojnih loše napisanih i nedovoljno promišljenih tekstova, pa je potrebna izvesna forma validacije.

Novе tehnologije neprestano menjaju načine na koje istoričari proučavaju prošlost. Osim mogućnosti da se ostvari uvid u istorijske izvore i literaturu, internet pruža mogućnost da se stvaraju, analiziraju, interpretiraju istorijske ideje i problemi i da se o njima raspravlja na jedan širi i otvoreniji način. Osim toga, pored obilja podataka i lake dostupnosti, rastu i mogućnosti da istoričari na različite načine predstave svoje rezultate. Istovremeno, njihovi radovi postaju u većoj meri dostupni i podložniji prover i kritici.

Istoričari ne poseduju dovoljno marketinških znanja, imaju teškoća da privuku publiku za svoje digitalne projekte, a često smatraju i da je to nespojivo sa njihovim profesionalnim radom i da će on sam po sebi imati svoju publiku. Pitanje tržišta nije odlučujuće za dobar digitalni projekat iz oblasti istorije, ali brojnost publike opravdava njegovu realizaciju. Potrebno je dopreti do javnosti i obavestiti je o svom postojanju. U prenatrpanom svetu interneta, dobar i kvalitetan sadržaj ne garantuje sam po sebi uspeh. Neophodno je obavestiti javnost, učestvovati na konferencijama, predstaviti svoj rad preko društvenih mreža, pridobiti podršku, saradnju i preporuke kolega, objavljivati prikaze u časopisima, a digitalni sadržaj povezivati linkovima sa srodnim formama. Uspeh digitalnog projekta zavisi i od toga da li ga korisnici stalno iznova posećuju i zato njegov sadržaj mora da se obnavlja i dopunjuje. Time se i institucija koja stoji iza projekta neprestalno razvija, i to u bliskom kontaktu sa partnerskim ustanovama, pošto su digitalni projekti retko sami sebi svrha i služe institucionalnom povezivanju i produbljivanju saradnje.

INSTITUT ZA SAVREMENU ISTORIJU I DIGITALNA ISTORIJA

Upravo na ovom tragu je Institut za savremenu istoriju otpočeo rad na primeni digitalnih tehnologija u više različitih pravaca koji bi trebalo da obuhvate sve faze istraživačkog rada – od prikupljanja istorijskih izvora, do njihove obrade i predstavljanja rezultata istraživanja. Jezgro ove grupe predstavljali su dr Vladimir Petrović, dr Ljubinka Škodrić i dr Rade Ristanović, koji su u saradnji sa rukovodstvom Instituta razvili dugoročni plan, čiji je prvi korak bio analiza postojećeg stanja, pre svega web prezentacije Instituta (www.isi.co.rs) i planiranje njene nadogradnje novim komponentama.

¹⁴ Claire Brennan, *Digital humanities, digital methods, digital history, and digital outputs. History writing and the digital revolution*, History Compass, vol. 16, issue 10, (2018), 7.

Web sajt časopisa Istorija 20. veka

A. Digitalna obrada i prezentacija časopisa Istorija 20. veka

Prve korake u oblasti digitalizacije Institut za savremenu istoriju učinio je još 2016. godine kada su digitalizovana izdanja časopisa *Istorija 20. veka* predstavljena na web sajtu. Osim starih izdanja časopisa (počev od 1983. Godine), njegovo dalje izdavanje kontinuirano prati i objavljivanje sadržaja u digitalnoj formi. Bitno je naglasiti da digitalna forma ne podrazumeva samo objavljivanje časopisa u PDF formatu, već individualno prikazivanje svakog novog članka koji ima jedinstven DOI broj, ključne reči i druge elemente koji olakšavaju pretragu i povećavaju vidljivost. Časopis se publikuje godišnje u dva broja koji se na sajtu objavljuju 1. februara i 1. avgusta tekuće godine.¹⁵ Digitalnom obradom ovog ključnog periodičnog izdanja Instituta bavi se Nebojša Stambolija, sekretar redakcije *Istorije 20. veka*.

B. Digitalni centar Instituta za savremenu istoriju (DISI)

Za drugu fazu rada moglo bi se označiti osnivanje Digitalnog centra Instituta za savremenu istoriju (DISI) u januaru 2019. godine. Digitalni centar zvanično je otvoren na dan Instituta (30. januara 2019), kada je dobio sopstveni prostor i odgovarajuću računarsku i prateću opremu.¹⁶ Cilj njegovog osnivanja bio je da postane digitalna komponenta postojećih resursa Instituta kako u pogledu digitalizacije arhivskih i bibliotečkih zbirki Instituta, tako i radi predstavljanja rada Instituta i delatnosti njegovih saradnika. Prvi pilot-projekat Digitalnog centra bio je izrada Repozitorijuma radova saradnika Instituta (RISI). Repozitorijum je nastao na tragu preporuka Platforme za otvorenu nauku Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2017) i obuhvatio je aktuelne radove saradnika Instituta za savremenu istoriju u periodu od 2010. godine. Radovi su uneti na pregledan način, po jasnim parametrima koji omogućavaju laku pretragu i podižu njihovu vidljivost.¹⁷ Izrada Repozitorijuma izvršena je u saradnji sa timom stručnjaka

¹⁵ Institut za savremenu istoriju, časopis Istorija 20 veka, www.istorija20.veka.rs (pristupljeno 15. septembar 2020.)

¹⁶ Institut za savremenu istoriju, Digitalni centar, <https://isi.co.rs/o-nama/> (pristupljeno 15. septembar 2020.)

¹⁷ Repozitorijum Instituta za savremenu istoriju, <https://risi.unilib.rs/> (pristupljeno 15. septembar 2020.)

Univerzitetske biblioteke „Svetozar Marković“ u Beogradu koje su predvodili dr Jelena Andonovski i Nemanja Žikić. Zamenik direktora ove institucije, dr Adam Sofronijević, jedan od pionira digitalne humanistike kod nas, pružio je veliku pomoć u osavremenjivanju pristupa digitalizaciji, uključivši tim Digitalnog centra u obuku za korišćenje portabl šator-skenera *ScanTent*-a i Transkribusa, softvera koji omogućava optičko raščitavanje rukopisa.

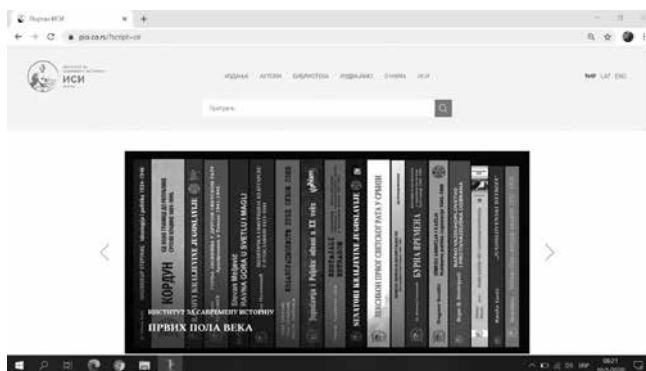
Repozitorijum radova saradnika Instituta za savremenu istoriju

C. Repozitorijum Instituta za savremenu istoriju (RISI)

Digitalni repozitorijum Instituta za savremenu istoriju omogućava čuvanje, upravljanje, trajno arhiviranje, javnu prezentaciju i diseminaciju rezultata naučnog rada saradnika Instituta. Repozitorijum sadrži naučne i stručne radove nastale kao rezultat istraživačkih projekata i programa finansiranih delimično ili u celini od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja. Omogućeno je pretraživanje predstavljenih radova na osnovu više kriterijuma. Osim pretraživanja prema autorstvu i vrsti radova (monografije, naučni članci, radovi iz zbornika, zbornici dokumenata, izvorni material, javni nastupi, rukopisi i ostalo), moguća je i napredna pretraga kojom je moguće izvršiti pretraživanje svih unetih sadržaja, ne samo po njihovim ključnim rečima, već i na osnovu celokupnog sadržaja tekstova. Kriterijumi koji olakšavaju korisnicima naprednu pretragu daju mogućnost izbora pretrage po naslovima, po punom tekstu sadržaja, po ključnim rečima, ali i po realizovanim projektima Instituta i godinama publikovanja. Ove pretrage moguće je i međusobno kombinovati. Repozitorijum je izrađen u verziji na srpskom i engleskom jeziku, a u okviru njega su u ovom trenutku dostupni radovi 21 saradnika Instituta za savremenu istoriju. Trenutno se radi na poboljšanju cirkulacije tekstova i metapodataka prema drugim bazama podataka, pre svega *Google Scholar*-u, sa ciljem unapređivanja vidljivosti radova u globalnom okruženju. Takođe se sarađuje i sa drugim institucijama koje su uzele učešća u izradi repozitorijuma naučne produkcije u cilju objedinjavanja ovih napora na nacionalnim nivou.

D. Pola veka Instituta za savremenu istoriju (PISI)

Pošto je preko Repozitorijuma predstavljena aktuelna naučna produkcija, saradnici Digitalnog centra odlučili su se da preduzmu korake i ka digitalizaciji starije naučne produkcije Instituta. U tom cilju izrađen je projekat „Pola veka Instituta za savremenu istoriju: digitalizacija produkcije i izrada internet platforme“ čije je sufinansiranje obezbeđeno sredstvima dobijenim na Javnom konkursu radi prikupljanja predloga za finansiranje ili sufinansiranje iz budžeta Grada Beograda, projekata u kulturi, kao i projekata umetničkih, odnosno stručnih i naučnih istraživanja u kulturi čija je realizacija predviđena u 2019. godini.

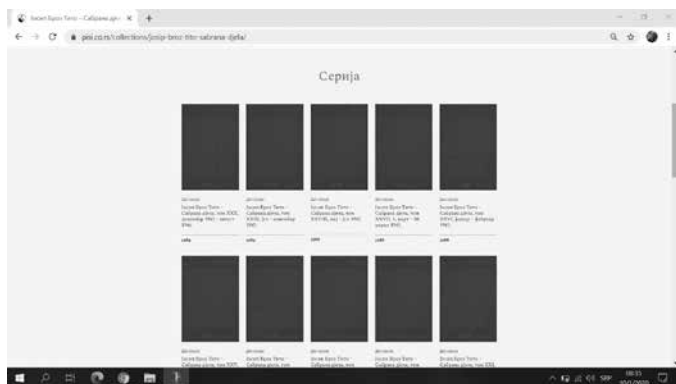

Web sajt „Pola veka Instituta za savremenu istoriju“

Projekat „Pola veka Instituta za savremenu istoriju: digitalizacija produkcije i izrada internet platforme“ (PISI), čijom realizacijom je koordinirala dr Ljubinka Škodrić, osmišljen je u cilju digitalne obrade, čuvanja i stavljanja na uvid javnosti starije naučne produkcije saradnika Instituta, ali i bibliotečkog materijala kojim Institut raspolaže, a koji je u mogućnosti da se digitalizuje u skladu sa autorskim pravima.¹⁸ U tom cilju je tokom 2019. godine, u prostorijama Digitalnog centra Instituta za savremenu istoriju, izvršen je izbor materijala i pristupilo se njegovom skeniranju u čemu je učestvovao tim mladih stručnjaka Instituta (Rade Ristanović, Nemanja Dević, Nikola Mijatov, Boris Tomanić, Miloš Žikić, Nemanja Mitrović, Marko Miletić, Ilija Kukobat). Skenirano je više od 90 izdanja, pri čemu je urađeno više od 25.000 skenova. Sav skenirani materijal je kompjuterski obrađen, a radi bolje pretraživosti skeniranih materijala i njihove veće vidljivosti putem interneta, izvršeno je optičko prepoznavanje teksta što omogućuje pretragu celokupnih predstavljenih sadržaja. Pretraživanje naučne produkcije Instituta omogućeno je i preko posebne pretrage po autorima tekstova, dok su svi digitalizovani sadržaji pretraživi po celokupnom tekstu, a pretraga je olakšana i uz pomoć dodatnih parametara kojima se može izvršiti izbor po periodu i tematskoj oblasti na koju se radovi odnose, vrsti izdanja, godini i mestu izdanja, izdavaču i jeziku na kome je izdanje objavljeno. Među sadržajima koji su digitalizovani i predstavljeni na ovaj način nalaze se i *Sabrana dela Josipa Broza*

¹⁸ Pola veka Instituta za savremenu istoriju, <https://www.pisi.co.rs/> (pristupljeno 15. septembar 2020.)

Tita u 30 tomova koja su priredili za objavljivanje saradnici Instituta za savremenu istoriju, kao i monografije iz edicije *Stradanja i otpori* u okviru koje je objavljeno 11 knjiga posvećenih sudbinama logoraša sa područja Srbije tokom Drugog svetskog rata. Digitalizovana su i starija izdanja časopisa *Istorija XX veka* počev od 1961. godine, kada je ovaj časopis izlazio u formi zbornika radova. Od bibliotečkog materijala u najvećoj meri su digitalizovana izdanja nastala tokom Drugog svetskog rata, a među digitalnim sadržajima nalazi se i *Cesarski patent od 2. ožujka 1853.* kao najstarije izdanje koje poseduje biblioteka Instituta za savremenu istoriju.

Digitalizovana izdanja *Sabranih dela Josipa Broza Tita*

Osim poslova na digitalizaciji, saradnici Digitalnog centra učestvovali su i u osmišljavanju internet prezentacije na kojoj su digitalizovana izdanja predstavljena. Pored kreiranja strukture i izgleda sajta, posebna pažnja posvećena je sekciji „Izdvajamo“ u okviru koje su pomoću hiperlinkovanih sadržaja predstavljeni rezultati rada Instituta tokom pola veka njegovog postojanja.¹⁹ Osim toga, definisani su metapodaci koji će se odnositi na svaki pojedinačni digitalizovani sadržaj, kao i načini pretrage celokupnog materijala. Tokom skeniranja publikacija izvršena je i izrada pojedinačnih metapodataka za svaku publikaciju, kao i ključnih reči koje će dodatno olakšati pretragu.

Osim digitalnih sadržaja unetih prilikom priprema i testiranja rada sajta, tokom 2020. godine nastavljen je rad na stalnom unosu novih digitalnih sadržaja. U cilju zaštite, ali i predstavljanja arhivskog dela materijala koji se čuva u Institut za savremenu istoriju, tokom avgusta 2020. godine izvršeni su sređivanje i obrada preko 200 plakata uglavnom iz perioda Drugog svetskog rata. Digitalizacija ovih plakata trenutno je u toku i planira se njihovo predstavljanje na sajtu.

Izradom sajta „Pola veka Instituta za savremenu istoriju“ stvoreni se uslovi za povećanu vidljivost i dostupnost naučnog, kulturnog i istorijskog nasleđa od značaja za savremenu istoriju. Na ovaj način doprinosi se popularizaciji i boljem sagledavanju važnosti historiografije i povećava pretraživost radova. S obzirom da je sajt izrađen dvojezično – na srpskom (latinica i cirilica) i engleskom jeziku – širi se krug korisnika, demokratizuje

¹⁹ Pola veka Instituta za savremenu istoriju: izdvajamo <https://www.pisi.co.rs/izdvajamo/> (pristupljeno 15. septembar 2020.)

se pristup rezultatima naučnog istraživanja, stvara tešnja veza između naučnoistraživačkih institucija u zemlji i olakšava međunarodna saradnja.

E. Prisustvo Instituta za savremenu istoriju na društvenim mrežama

U cilju popularizacije postignutih rezultata i njihove veće vidljivosti i prisutnosti u javnosti saradnici Instituta za savremenu istoriju pokrenuli su u januaru 2020. godine i dve Fejsbuk stranice. Prva („Istorija 20. veka“) posvećena je promovisanju rada i predstavljanju tekstova objavljenih u časopisu *Istorija 20. veka*. Tokom prvih deset meseci rada, objave ove stranice počelo je da prati više od 3.000 korisnika Fejsbuka, a novi saradžaji na stranici publikuju se jednom do dva puta nedeljno. Druga stranica, pod imenom „Institut za savremenu istoriju“, namenjena je promovisanju rada Instituta, delatnosti njegovih saradnika i predstavljanju rada i naučnog života Instituta. Rad stranice takode prati više od 3.000 korisnika Fejsbuka.²⁰ Njihove posete stranici i njenim pojedinim objavama služe kao barometar koji nam omogućava da vidimo za koje sadržaje je javnost zainteresovana, a komentari posetilaca predstavljaju vid direktne komunikacije sa širokom čitalačkom publikom. Odnedavno je Institut otvorio i svoj Jutjub kanal na kojem se prikazuju nova izdanja ili se javnost upoznaje sa naučnim interesovanjima saradnika Instituta.²¹ O prisustvu Instituta na društvenim mrežama stara se grupa administratora među kojima su Srđan Cvetković, Milan Gulić, Rade Ristanović, Vladimir Petrović, Marko Miletić, Nemanja Dević, Ilija Kukobat, Nemanja Mitrović, Nikola Mijatov i Boris Tomanović. Već sam broj angažovanih saradnika govori o obimu posla, ali i o posvećenosti Instituta promociji sopstvenog rada.

PLANOVI

Dalji plan razvoja digitalne komponente Instituta za savremenu istoriju kreće se u dva pravca. Sa jedne strane, radi se na održavanju postojeće digitalne infrastrukture i njenom obnavljanju, dok se sa druge razvijaju nove mogućnosti. S obzirom da je u dosadašnjim projektima Institut za savremenu istoriju u velikoj meri ovladao metodama digitalizacije, pristupilo se novoj fazi razvoja koja bi u većoj meri bila usmerena predstavljanju sadržaja u digitalnom okruženju i njihovoj obradi modernim digitalnim metodama. Teži se usvajanju različitih sredstava i pristupa radi istraživanja digitalizovanih istorijskih izvora, ali i korišćenju moderne tehnologije radi modelovanja i predstavljanja pojedinih historiografskih tema.

Usvajanjem metoda digitalne istorije Digitalni centar očekuje da će korišćenjem mapiranja, analize teksta, različitih softvera i društvenih medija omogućiti promenu u sagledavanju istorijskih sadržaja uz istovremenu demokratizaciju znanja i ostvarivanje većeg pedagoškog uticaja. Koordinator Digitalnog centra Instituta za savremenu istoriju dr Vladimir Petrović dobio je sredstva za realizaciju projekta predstavljanja arhivske

²⁰ <https://www.facebook.com/Institut-za-savremenu-istoriju-115814429970452> (pristupljeno 15. 9. 2020.)

²¹ Institut za savremenu istoriju, <https://www.youtube.com/channel/UCALvrWBbsXv6vSf7MND-szbQ> (pristupljeno 15. septembar 2020.)

građe nastale radom Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju i domaćih sudova u bivšim jugoslovenskim zemljama koje su se bavile slučajevima ratnih zločina, a koji dodeljuje BIRN-a, pa je realizacija ovog projekta upravo u toku.²² Istovremeno, dr Ljubinka Škodrić i dr Rade Ristanović rade na proširivanju institutskog portala i širenju digitalne biblioteke, dok je fizička biblioteka na putu da dobije pun digitalni katalog.

Takođe je u toku i rad na realizaciji projekta „Virtuelizacija istorijskih podataka: DEVEDESETE“ koji se sufinansira i sredstvima dobijenim na javnom konkursu Ministarstva kulture i informisanja za finansiranje ili sufinansiranje projekata iz oblasti digitalizacije kulturnog nasleđa i savremenog stvaralašta za 2020. godinu. Projekat je zamišljen kao nov način predstavljanja kulture pamćenja kroz digitalnu aplikaciju koja bi omogućila da se interaktivno proučava period devedestih godina 20. veka, pre svega vreme raspada jugoslovenske države i ratova na jugoslovenskim prostorima. Veliki značaj za realizaciju ovih projekata, ali i uslov za planiranje budućih projekata, ima obuka koji saradnici Instituta za savremenu istoriju stiču u oblasti mapiranja i interaktivnog prikazivanja sadržaja. Ova obuka je zasnovana na kontinuiranom usavršavanju zaposlenih u saradnji sa istaknutim stručnjacima za digitalnu istoriju i mapiranje.²³ Saradnici istovremeno samostalno rade na razvijanju sopstvenih znanja i sposobnosti u sferama informacionih tehnologija. Jedan od osnovnih pokretača njihovog dosadašnjeg rada bila je, osim želje za ličnim usavršavanjem, i svest da je potrebno na kreativan način razmišljati kako nove tehnologije mogu da služe istoričarima. Ove težnje praćene su i shvatanjem potrebe neophodnosti konceptualne promene sagledavanja istorijskih zbivanja, posebno s obzirom na to što digitalna istorija omogućuje korisnicima da istražuju i sami povezuju sadržaj.

Iskustvo koje nam pruža digitalni pristup informacijama razlikuje se od tradicionalnog, pošto nam omogućava da doživimo prošlost u digitalnom svetu i stvorimo osećaj za prostor. Jedna od značajnih osobina digitalne istorije jeste i ta da ona omogućava korisnicima da sami učestvuju i istražuju u različitim pravcima, čime se ostvaruje paralela sa iskustvom posete muzejskoj postavci, prilikom koje posetioci imaju mogućnost da se kreću kroz prostor i biraju sadržaj koji žele da upoznaju.²⁴ U isti mah stvara se okvir uz pomoć tehnologije koji omogućuje ljudima da dožive, čitaju i prate argumente o najznačajnijim istoriografskim problemima. Na taj način podstiču se pojedinci i organizacije da budu aktivni učesnici u očuvanju i predstavljanju događaja iz prošlosti i ruše obrasci koji su ustaljeni i vezani za određene istorijske izvore. Čitaoci mogu da proveravaju interpretacije, formulišu nove poglede i istražuju istorijske izvore, te tako postaju aktivni saradnici u proučavanju istorije, a ne samo konzumenti predstava o prošlosti.

²² <https://balkaninsight.com/2019/09/04/birn-offers-grants-to-explore-war-crimes-archives/> (pristupljeno 15. septembar 2020.)

²³ Bliska saradnja na ovom polju ostvarena je sa prof. dr Biljanom Šimunović Bešlin, koja na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu vodi studentski program osnovnih akademskih studija istorije Osnove digitalne istorije. Uspešna saradnja ostvarena je sa saradnicima Narodne biblioteke Srbije, Univerzitetske biblioteke „Svetozar Marković“ i Balkanološkim institutom SANU, a neprocenjiva znanja i savete iz oblasti mapiranja pružio je dr Miloš Popović, (<http://milosp.info/>).

²⁴ Claire Brennan, *Digital humanities, digital methods, digital history, and digital outputs. History writing and the digital revolution*, History Compass, vol. 16, issue 10, (2018), 468.

Digitalna istorija otvara mogućnosti da se dopre do raznovrsnije publike, naročito mlađe generacije za koju virtuelni svet ima drugačije značenje i koji tehnologiju doživljavaju kao nešto što im je datost sa kojom su rođeni i koji, za razliku od starijih, ne pokazuju strah prema njoj. Jasno je da na digitalizaciju historiografije ne gledaju svi sa istim entuzijazmom i to je sasvim u redu, ali je još jasnije da se ne sme propustiti prilika da se uzme učešća u procesu koji će nesumnjivo obeležiti istorijsku nauku našeg doba.

REZIME

Razvoj interneta otvorio je nove mogućnosti za razmenu, povezivanje i saradnju koji ranije nisu bili mogući. Digitalna istorija kao pristup istraživanju i predstavljanju prošlosti koji se zasniva na novim komunikacionim tehnologijama zahteva od istoričara u 21. veku novi način razmišljanja, pristupa i obrade istorijskih izvora, kao i metodološki pristup digitalnim izvorima. Rad na digitalnoj istoriji podrazumeva da istoričari moraju da kritički procene i odaberu digitalne izvore i da dostignuća savremenih tehnologija kombinuju sa tradicionalnim znanjima. Ovaj pristup predstavljao bi uspešan spoj kompjuterske sposobnosti za pretragu i sumiranje podataka sa stručnim sposobnostima istoričara da izvrše interpretaciju i preispitivanje digitalnih podataka i sadržaja.

Na tragu saznanja i dostignuća digitalne istorije kao nove naučne discipline nastale razvojem i primenom digitalnih tehnologija u istraživanju prošlosti, Institut za savremenu istoriju osnovao je 2018. godine Digitalni centar kao svoju digitalnu komponentu. Ubrzo je, 2019. godine, povodom obeležavanja pola veka postojanja, pokrenut projekat digitalne obrade, čuvanja i stavljanja na uvid javnosti naučnih radova saradnika Instituta. Takođe je započet proces digitalne obrade bibliotečkog materijala, svedočanstava o radu ustanove, kao i posebnih zbirki i kolekcija koje Institut čuva. Prvi korak usmeren ka javnom predstavljanju digitalnih sadržaja u velikoj meri realizovan je izradom Repozitorijuma naučnih radova saradnika Instituta i portala „Pola veka Instituta za savremenu istoriju“.

Imajući u vidu da je digitalizacija potpuno izmenila ne samo način korišćenja materijala, već i način prezentacije rezultata naučnog istraživanja, dalji plan razvoja Digitalnog centra usmeren je ka osmišljavanju i upotrebi digitalnih alata u cilju predstavljanja i vizuelizacije historiografskih sadržaja. Teži se usvajanju različitih sredstava i pristupa radi istraživanja digitalizovanih istorijskih izvora, ali i korišćenju moderne tehnologije radi modelovanja i predstavljanja pojedinih historiografskih tema. Usvajanjem metoda digitalne istorije Digitalni centar očekuje da će korišćenjem mapiranja, analize teksta, različitih softvera i društvenih medija, omogućiti promenu u sagledavanju istorijskih sadržaja uz istovremenu demokratizaciju znanja i ostvarivanje većeg pedagoškog uticaja. Aktivnost u tom pravcu započela je 2020. godine pokretanjem dve Fejsbuk stranice, jedne koja je posvećena delatnosti Instituta i druge posvećene sadržajima koje objavljuje časopis Instituta *Istorija 20. veka*, kao i Jutjub kanal. Osim toga, pojedini saradnici Instituta posvećeni su osmišljavanju digitalnog predstavljanja dokumenta i događaja o raspadu jugoslovenske države i ratovima 90-ih godina.

Ljubinka ŠKODRIĆ, PhD

Vladimir PETROVIĆ, PhD

ON THE WAY TO DIGITAL HISTORY. DIGITAL CENTER OF THE INSTITUTE FOR CONTEMPORARY HISTORY

Summary

Development of the Internet opened new possibilities for the exchange, connecting and cooperation that were not possible earlier. Digital history as an approach to research and presenting of the past that is based on new communication technologies requires from the historians in the 21st century new way of thinking, approach and processing of historical sources, so as new methodological approach to digital sources. The work on digital history also implies that historians need to critically evaluate and choose digital sources and to combine achievements of contemporary technologies with traditional knowledge. This approach would be a successful fusing of computer's ability for search and summarizing of data with historians' professional abilities to interpret and reexamine digital data and contents.

On the trail of knowledge and achievements of digital history as new scientific discipline that originated due to development and application of digital technologies in the research of the past, the Institute for Contemporary History established Digital Center in 2018 as its digital component. Shortly thereafter, in 2019, on the occasion of marking half a century of Institute's existence, project of digital processing and storing of scholarly works of the associates of the Institute and making them available to the public, was started. A process of digital processing of library materials, records concerning Institute's work, so as special collections, was also started. The first step in the direction of presenting digital contents was mainly realized by creation of the Repository of scholarly works of Institute's associates and online platform Half a Century of the Institute for Contemporary History.

Having in mind that digitisation completely changed not only the way of usage of the materials but also the ways of presenting the results of scholarly research, further plan of development of the Digital Center is directed toward devising and usage of digital tools in the aim of presenting and visualisation of historiographical contents. The inclination is toward adopting different means and approaches for research of digitised historical sources, but also toward usage of modern technology for modeling and presenting certain historiographical themes. By adopting methods of digital history the Digital Center expects that by the usage of mapping, text analysis, different software and social media, a change in viewing historical contents will be enabled with simultaneous democratization of knowledge and achievements concerning pedagogical impact. Activity in that direction started in 2020 by creation of two Facebook pages, one that is dedicated to Institute's activity, and the other dedicated to contents of Institute's magazine "Istorija 20. veka" (History of the 20th Century), so as YouTube channel. In addition, some Institute's associates are dedicated to developing digital presentation of documents and events concerning disintegration of the Yugoslav state and the wars from the nineties.